

Wetgever, koester het burgerlijk procesrecht

Simon Boersen & Wouter den Hollander¹

Civiele procedures worden waarschijnlijk niet sneller en eenvoudiger met het Conceptwetsvoorstel modernisering en vereenvoudiging bewijsrecht en de Tijdelijke Experimentenwet rechtspleging. De wetsvoorstellen gaan uit van onjuiste veronderstellingen over het verloop van civielrechtelijke procedures en overspannen verwachtingen van de rol van de civiele rechter als alvermogene geschilbeslechter. Verdere aanpassing van de inhoud van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering na de nog maar net ingevoerde Spoedwet vereenvoudiging procesrecht is ook niet wat de civiele rechtspraak op dit moment het meest nodig heeft. De auteurs adviseren minister Dekker daarom om eerst te werken aan digitalisering van de rechtspraak, af te wachten hoe de Spoedwet uitpakt en het burgerlijk procesrecht voorlopig verder eerst eens te koesteren zoals het is.

1. Inleiding

Wie in Nederland een civielrechtelijk geschil heeft, kan over het algemeen goed terecht bij de overheidsrechter. In de Rule of Law Index van het World Justice Project scoort Nederland voor 2019 – net als in de afgelopen jaren – weer hoog. In de meest recente index staat de Nederlandse civiele rechtspleging op de tweede plaats, na Denemarken.² Volgens het World Economic Forum is Nederland zelfs de meest competitieve economie van Europa onder meer door de kwaliteit van de rechtspraak.³

Toch regende het de afgelopen jaren wetten en wetsvoorstellen om het burgerlijk procesrecht aan te passen. Procedures bij de burgerlijke rechter moeten sneller, efficiënter en innovatiever. Dat klinkt goed. Maar het burgerlijk procesrecht is in 2002 al vereenvoudigd tot een overzichtelijke basisprocedure. Met succes: procedures bleken in 2013 gemiddeld zes maanden korter te duren dan vóór deze procedurele aanpassingen.⁴ Verdere optimalisering zal vooral moeten komen uit de rechtspraak, door zittingen eerder te laten plaatsvinden en sneller uitspraak te doen. Dit wordt bevestigd in eindrapport *Doorlooptijden in beweging* van 27 november 2019, waarin een stuurgroep van de Raad voor de rechtspraak na landelijk onderzoek constateert dat binnen de rechtspraak een structurele achterstand is ontstaan bij de behandeling van zaken. Het realiseren van de nieuwe standaarden voor de maximale doorlooptijd van procedures die in het rapport zijn geformuleerd, zal de komende jaren een grote uitdaging zijn voor de rechtspraak.⁵ De vraag is of de recente procesrechtelijke wetgevingsinitiatieven hieraan kunnen bijdragen. Wij denken dat dit

niet zo is en dat de voorgenomen wijzigingen eerder averechts zullen werken.

In deze bijdrage werken we dit uit voor de Spoedwet vereenvoudiging procesrecht, die in oktober 2019 werd ingevoerd in het spoor van de KEI-wetgeving (par. 2), het Conceptwetsvoorstel modernisering en vereenvoudiging bewijsrecht (par. 3) en de Tijdelijke experimentenwet rechtspleging (par. 4). Ons advies aan de minister is te werken aan digitalisering van de rechtspraak, af te wachten hoe de Spoedwet uitpakt en het burgerlijk procesrecht voorlopig verder eerst eens te koesteren zoals het is (par. 5).

2. KEI-wetgeving en Spoedwet vereenvoudiging procesrecht

Het bekendste voorbeeld van de wetten en wetsvoorstellen ter aanpassing van het burgerlijk procesrecht van de afgelopen jaren is wellicht de KEI-wetgeving. KEI stond voor Kwaliteit en Innovatie. In een rapport uit 2014 van het consultancy-kantoor BCG werd voorgespiegeld dat de doorlooptijden van procedures met maar liefst 43% zouden kunnen worden gereduceerd door digitalisering en vereenvoudiging van procesrecht.⁶ Waar dit cijfer op is gebaseerd, is niet geheel duidelijk en het lijkt ons twijfelachtig of een dergelijke verkorting van doorlooptijden realistisch is als niet tegelijkertijd ook een stevige budgetverhoging wordt doorgevoerd. Toch werd mede op basis hiervan een ambitieus wetgevingsproject gestart dat de rechtspraak digitaal moest maken, het procesrecht moest vereenvoudigen en een jaarlijkse besparing van € 60 miljoen aan personeelskosten moest opleveren. Het is bekend

hoe dit afliep. KEI kostte honderden miljoenen, maar werd een mislukking. Digitaal procederen blijft voorlopig helaas toekomstmuziek.

Een deel van de inhoudelijke wijzigingen uit de KEI-wetgeving is op 1 oktober 2019 alsnog ingevoerd, via de Spoedwet vereenvoudiging procesrecht.⁷ Deze wijzigingen staan los van de digitalisering van de rechtspraak en zien onder andere op versterking van de ‘regierol’ van de rechter rondom de mondelinge behandeling van de zaak. De gedachte is dat de rechter de procedure moet kunnen aanpassen aan de individuele zaak, bijvoorbeeld door meteen aan het begin vragen te stellen aan partijen. Dat is een mooi streven dat een efficiënte rechtspleging kan bevorderen, maar zulke regievoering zal eerder meer dan minder werk betekenen voor de rechter. Dat vergt capaciteit waaraan juist al een tekort is.⁸ Goed nieuws is wel dat naar aanleiding van het Rapport visitatie gerechten 2018 het budget van de rechtspraak voor 2019 en aankomende jaren is verhoogd en het bekostigingssysteem in mindere mate productiegerelateerd is.⁹ Wij betwijfelen echter of dit voldoende lucht zal geven aan rechters en griffiers om een (meer) actieve regie te voeren, aangezien deze extra budgetruimte vooral bedoeld is om tekorten en opgelopen achterstanden weg te werken.¹⁰

3. Conceptwetsvoorstel modernisering en vereenvoudiging bewijsrecht

3.1. Algemeen

Serieuze twijfels hebben wij bij het Conceptwetsvoorstel vereenvoudiging en modernisering bewijsrecht, dat op 31 mei 2018 in consultatie ging en op 21 oktober 2019 voor advies is voorgelegd aan de Afdeling advisering van de Raad van State. Het voorontwerp bevat een aantal welkome aanpassingen, zoals een wettelijke verankering van het bewijsbeslag dat in de praktijk is ontwikkeld. Een ander nuttig punt is het waar mogelijk gelijk trekken van de criteria voor het toestaan van voorlopige bewijsverrichtingen (een voorlopig getuigenverhoor, deskundigenbericht of *descente* en het opvragen van bescheiden voorafgaand aan een procedure), al is ons niet helemaal duidelijk of puur sprake is van een wetstechnische aanpassing of ook een inhoudelijke wijziging van het geldende recht is beoogd.

De conceptmemorie van toelichting bij het voorstel wijst verder op de bredere ontwikkeling op het terrein van het burgerlijke procesrecht die gericht op zijn op de vereenvoudiging en versnelling van civiele procedures, onder verwijzing naar de KEI-wetgeving (p. 5). Het conceptvoor-

stel modernisering bewijsrecht zou volgens de toelichting bijdragen aan deze doelstelling (p. 13). Enige (empirische) onderbouwing dat de voorgestelde maatregelen ook tot versnelling zullen leiden, wordt echter niet gegeven. Juist het omgekeerde lijkt het geval, zoals wij hierna bespreken voor twee belangrijke onderdelen van het conceptwetsvoorstel.

3.2. Preprocessuele informatieverzamelingsplicht

Het voorontwerp introduceert in een nieuw artikel 149a Rv een verplichting voor partijen om, voordat zij een procedure starten, alle documenten die mogelijk relevant zouden kunnen zijn, op tafel te leggen. Deze bepaling zou moeten luiden:

‘Elke partij verzamelt, voordat een zaak aanhangig is, de informatie die zij redelijkerwijs kan verkrijgen en die in de gegeven omstandigheden redelijkerwijs voorzienbaar van belang is voor de beoordeling van de feiten of rechten waarop deze partij zich beroept ter onderbouwing van haar vordering of verweer. In de procedure kan de rechter uit het niet overleggen door een partij van de informatie, bedoeld in de vorige zin, de gevolgtrekking maken die hij geraden acht.’

Kennelijk is het de bedoeling dat alle informatie die voorzienbaar van belang is door partijen wordt verzameld en – naar uit de tweede volzin volgt – wordt overgelegd in de procedure. De gedachte is dat de procedure dan ‘sneller, eenvoudiger en effectiever’ zou kunnen verlopen, omdat de rechter bij aanvang over alle relevante informatie zou beschikken.¹¹ Op basis daarvan zou de rechter dan snel een uitspraak kunnen doen die aansluit bij de materiële waarheid, aldus de minister.¹²

Zeker civiele procedures, waarin partijen in beginsel op voet van gelijkheid over en weer elkaars stellingen betwisten, hebben echter een eigen dynamiek. Van tevo-

Het vooraf verzamelen én uitwisselen van grote hoeveelheden stukken en informatie draagt niet zonder meer bij aan een zinnig en gericht debat

Auteurs

1. Mr. S.L. Boersen en mr. P.W. den Hollander zijn beiden advocaat bij Stibbe in Amsterdam.

Noten

2. Zie de Rule of Law Index, p. 28 (‘Civil Justice’), raadpleegbaar via <https://worldjusticeproject.org>. In dezelfde zin M.A.J.M. Ahmann, *Samenwerking rechtswetenschap en rechtspraak: van nut naar noodzaak!*

(afscheidsrede Leiden, 29 maart 2019).

3. IMF Global Competitiveness report, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.

4. F. van Dijk, ‘Improved Performance of The Netherlands Judiciary: Assessment of the Gains for Society’, *International Journal for Court Administration* 2014-1, p. 10-11.

5. *Nieuwsuur*, ‘Rechters gaan lange wachttijden rigoureuze aanpakken door “agressieve” werving’, 27 november 2019 ([https://](https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2312320)

nos.nl/nieuwsuur/artikel/2312320).

6. BCG, *Programma KEI, Herijking business case KEI*, december 2014, p. 13.

7. *Stb.* 2019, 241.

8. Eindrapport *Project Doorlooptijden* van 27 november 2019, par. 3.6.1.

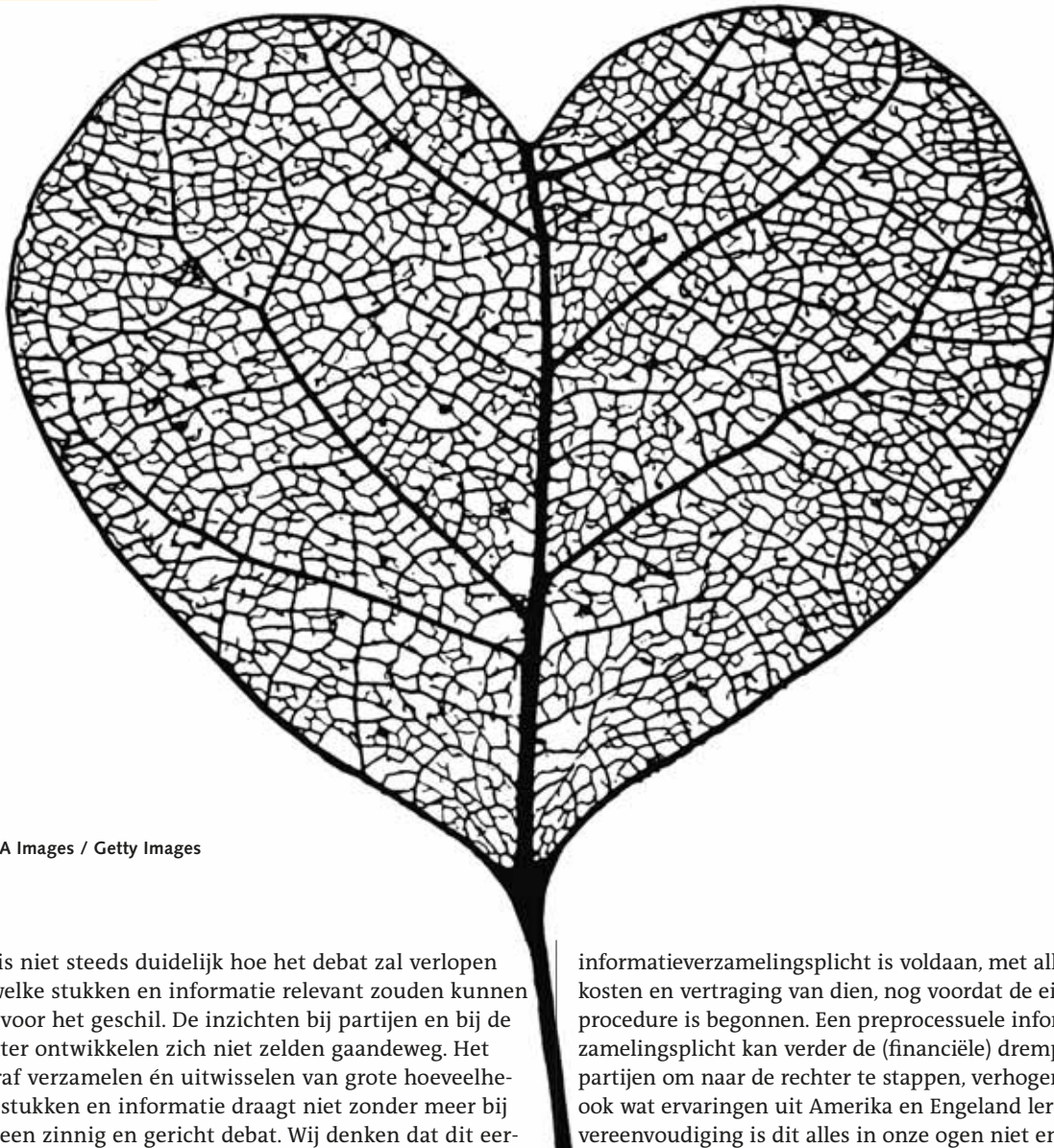
9. *Rapport visitatie gerechten 2018, Goede rechtspraak, sterke rechtsstaat*, Den Haag: maart 2019.

10. Brief van de Minister voor Rechtsbescherming, 17 september 2019, *Kamer-*

stukken I 2019/20, 35300 VI, A. Zie ook het persbericht ‘Begroting Rechtspraak met 95 miljoen per jaar verhoogd’ van 17 september 2019 op www.rechtspraak.nl; en ‘Rechters krijgen 100 miljoen euro per jaar om achterstanden weg te werken: “Dat is hoogst noodzakelijk”’, *de Volkskrant* 17 september 2019.

11. Conceptmemorie van toelichting, p. 2.

12. Conceptmemorie van toelichting, p. 7.

© CSA Images / Getty Images

ren is niet steeds duidelijk hoe het debat zal verlopen en welke stukken en informatie relevant zouden kunnen zijn voor het geschil. De inzichten bij partijen en bij de rechter ontwikkelen zich niet zelden gaandeweg. Het vooraf verzamelen én uitwisselen van grote hoeveelheden stukken en informatie draagt niet zonder meer bij aan een zinnig en gericht debat. Wij denken dat dit eerder het debat zal compliceren en daarmee vertragend zal werken.

De conceptmemorie van toelichting vermeldt dat de voorgestelde verplichting zich uitstrekt tot alle informatie die voorzienbaar relevant is voor de beslechting van het geschil (p. 23). Dit impliceert dat ook informatie met betrekking tot stellingen van de wederpartij waarop een partij bedacht zou moeten zijn, zou moeten worden verzameld en overgelegd. Dit zou meebrengen dat een partij voorafgaand aan de procedure zou moeten dooexerceren hoe het processuele debat eventueel zou kunnen gaan verlopen en welke stellingen de wederpartij – of de rechter, zie paragraaf 3.2 hierna – zou kunnen gaan innemen, in veel gevallen zelfs voordat de vorderingen en verweren bekend zijn. Hierover zou dan informatie moeten worden verzameld en uitgewisseld. Wij menen dat dit niet telkens van partijen kan worden verwacht. In beginsel zal eerst minstens duidelijk moeten zijn wat de eisen, verwijten en/of verweren zijn, die de informatieverzamelingsplicht afbakenen en rechtvaardigen.

Een algemene preprocesuele informatieverzamelingsplicht zou ook aanleiding kunnen vormen voor verdere juridisering van het geschil. Voorzienbaar is dat partijen – in of voorafgaand aan de procedure – in debat zullen gaan over de vraag of aan deze preprocesuele

informatieverzamelingsplicht is voldaan, met alle extra kosten en vertraging van dien, nog voordat de eigenlijke procedure is begonnen. Een preprocesuele informatieverzamelingsplicht kan verder de (financiële) drempel voor partijen om naar de rechter te stappen, verhogen. Dat is ook wat ervaringen uit Amerika en Engeland leren.¹³ Een vereenvoudiging is dit alles in onze ogen niet en dus valt ook niet in te zien hoe dit in een versnelling van de doorlooptijden van procedures zou resulteren.

3.3. Rol van de rechter

Een ander onderdeel van het conceptwetsvoorstel is een uitbreiding van de rol van de rechter. In civiele procedures is het als bekend traditioneel aan de partijen om de rechter te vertellen wat de feiten van de zaak zijn en op grond van welke argumenten een vordering moet worden toegewezen of juist afgewezen. De rechter mag niet zelf op onderzoek uitgaan naar de feiten of extra argumenten toevoegen. Het conceptwetsvoorstel breekt met deze 'lijdelijkheid' van de rechter. In het conceptwetsvoorstel wordt namelijk voorgesteld om aan het huidige artikel 24 Rv toe te voegen dat de rechter niet alleen acht mag slaan op hetgeen partijen aan hun vordering, verzoek of verweer ten grondslag hebben gelegd, maar een zaak ook mag onderzoeken en beslissen 'op hetgeen verder tijdens het geding aan de rechter ter kennis is gekomen.' Uit de conceptmemorie van toelichting blijkt dat de rechter ambtshalve mag wijzen op mogelijkheden om de feitelijke grondslag van hun vordering, verzoek of verweer aan te vullen (p. 19).

De gedachte is – volgens de conceptmemorie van toelichting (p. 8-9) – dat de waarheid daarmee sneller aan het licht zal komen. Maar in veel geschillen is er niet een

objectieve waarheid die ‘gevonden’ kan worden. Vaak kunnen gebeurtenissen en stukken op verschillende manieren worden opgevat en kan iedere partij daarop te goeder trouw een visie hebben die haaks staat op die van de andere partij. Een rechter die zelfstandig feiten onderzoekt en aan het debat toevoegt, verkrijgt bovendien een eigen positie in het debat (‘meeproceduren’) en zal minder openstaan voor wat partijen aanvoeren. Zij of hij zal de rechterlijke onafhankelijkheid verliezen – in elk geval in de ogen van (een van) de partijen.

Al met al zou het Conceptwetsvoorstel vereenvoudiging en modernisering bewijsrecht dus niet – althans niet in deze vorm – tot wet moeten worden verheven.¹⁴

4. Procesrecht als experiment?

Dan is er nog het Wetsvoorstel Tijdelijke experimentenwet rechtspleging, dat momenteel aanhangig is bij de Tweede Kamer. Op dit moment is afwijken van procesrecht tot op zekere hoogte mogelijk, maar alleen als partijen het daarover met elkaar eens zijn. Het wetsvoorstel maakt het mogelijk bij wijze van experiment ook af te wijken van wettelijke regels van procesrecht, zoals bijvoorbeeld het bewijsrecht, wanneer partijen daar niet zelf voor kiezen. De gedachte is kennelijk dat om tot echte innovatie te komen, het mogelijk moet zijn allerlei ideeën te testen in de praktijk, zonder dat daarvoor eerst de wet hoeft te worden aangepast:

‘Wijzigingen in het procesrecht worden tot nu toe onmiddellijk in definitieve wetgeving gegoten. Het is echter niet altijd direct te overzien welke aanpassingen nu precies nodig zijn om het gewenste doel te bereiken. Daarom is het van belang dat de wetgeving ruimte biedt om eerst een zorgvuldig voorbereid experiment uit te voeren, zodat proefondervindelijk kan worden vastgesteld of een bepaalde innovatieve aanpak het gewenste gevolg heeft.’¹⁵

Toegegeven, het wetsvoorstel bepaalt dat ook bij deze experimenten nog steeds bepaalde fundamentele beginselen van procesrecht in acht moeten worden genomen, evenals verdragen waarvan niet kan worden afgeweken en Unierecht. Kenmerken van het experiment, zoals de duur van een experiment en bij welk gerecht het plaatsvindt, moeten door de minister worden vastgelegd bij algemene maatregel van bestuur, die bij het parlement moet worden voorgehangen (artikel 1 lid 7 van het wetsvoorstel). In zoverre blijft er (theoretisch) enige betrokkenheid van het parlement vooraf.

Toch vragen wij ons af of partijen in een procedure nu echt zitten te wachten op ongevraagd geëxperimenteer met zoiets belangrijks als rechtspraak in hun procedure, in naam van zoiets onbestemds als ‘innovatie’. Als onderdeel van een experiment kan bijvoorbeeld worden

¹³. Zie nader S.L. Boersen & T.R.B. de Greve, ‘Information overload en de mee-procedurende rechter’, *BER* 2018-8, p. 23.

¹⁴. Langs deze lijnen hebben wij met een aantal kantoorgenoten een reactie ingediend bij de consultatie van het wetsvoor-

stel. Zie voor onze reactie en de vijf andere gepubliceerde reacties www.internetconsultatie.nl/bewijsrecht/reacties. Zie eveneens overwegend kritisch over het voorontwerp: P.M.P. Frenken, ‘Modernisering van het bewijsrecht’, *BER* 2018-8,

De minister lijkt daarbij wel heel hoge verwachtingen te hebben over wat rechtspraak vermag, namelijk niet alleen een juridisch geschil beslechten, maar ook ongevraagd sociale verhoudingen herstellen

afgeweken van de algemene beginselen voor procedures, zoals de beginselen van partijautonomie en lijdelijkheid van de rechter (artikel 24 Rv), alsook van de regel dat de rechter niet een vordering kan toewijzen die partijen niet hebben ingesteld (artikel 23 Rv). De Experimentenwet zou dus een experiment mogelijk maken waarin de rechter zelf de feiten verzamelt en zelf bepaalt welke vordering hij toewijst. Dat zou volgens de memorie van toelichting tot een maatschappelijk relevantere rechtspraak moeten leiden, doordat voorkomen wordt dat de rechter ‘voorbij gaat aan het werkelijke feitelijke geschil’. De minister lijkt daarbij wel heel hoge verwachtingen te hebben over wat rechtspraak vermag, namelijk niet alleen een juridisch geschil beslechten, maar ook ongevraagd sociale verhoudingen herstellen:

‘Effectieve rechtspraak betekent dat de rechter in dat geval niet alleen iets zegt over de erfafscheiding, maar zo mogelijk ook een oplossing kan proberen te bereiken over de overlast, hoewel daarover geen vordering aan hem is voorgelegd.’¹⁶

Het gevolg zou kunnen zijn dat een lappendeken van experimenten, rijp en groen, door het hele land ontstaat. De memorie van toelichting onderkent dat dit tot forumshopping kan leiden, maar acht dat een inherent onderdeel van het experiment. Om het geheel nog ondoorzichtiger te maken, kan in individuele procedures de rechter op grond van de hardheidsclausule in het wetsvoorstel (artikel 1 lid 6) toch weer het wettelijke procesrecht van toepassing laten zijn, als sprake is van een ‘onbillijkheid van overwegende aard’. De minister kan op overkoepelend niveau een experiment stopzetten als dat het ‘belang van een goede rechtspleging in het algemeen ernstig schaadt’ (artikel 4 lid 1). Eenvoudiger wordt het procesrecht er dus in elk geval niet op met de Tijdelijke experimentenwet en erg tijdelijk is deze wet trouwens ook niet: de tijdelijkheid bestaat erin dat deze vervalt na vijftien jaar (artikel 8).

p. 15-19; R.L. Ubels & T.A. van Amsterdam, ‘Een kritische beschouwing over het Wetsvoorstel ter vereenvoudiging en modernisering van het bewijsrecht’, *TCR* 2019-1, p. 22-32.

¹⁵. *Kamerstukken II* 2018/19, 35263, 3

(MvT), p. 2.

¹⁶. *Kamerstukken II* 2018/19, 35263, 3 (MvT), p. 13.

Op basis van de discretionaire (regie)bevoegdheid van de rechter en daarnaast op basis van vrijwilligheid van partijen is er ook al voldoende 'experimenteerruimte', zeker in kleinere geschillen

Zijn wij dan tegen verdere ontwikkeling van het procesrecht? Dat niet, maar voor zover daarvoor experimenten nodig zijn, dienen die wat ons betreft plaats te vinden binnen de mogelijkheden die het huidige Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering daarvoor biedt. Past een beoogd experiment daar niet in, dan zal de wet moeten worden aangepast met alle waarborgen die het reguliere wetgevingsproces biedt. Op basis van de discretionaire (regie)bevoegdheid van de rechter en daarnaast op basis van vrijwilligheid van partijen is er ook al voldoende 'experimenteerruimte', zeker in kleinere geschillen. De afgelopen jaren zijn dan ook diverse initiatieven ontplooid voor meer laagdrempelige procedurevormen, zoals de Spreekuurrechter (Rechtbank Noord-Nederland) en de Wijkrechter voor burengeschillen.¹⁷ Het doel van deze experimenten is steeds om met een goedkope, snelle en probleemoplossende procedure de rechtspraak toegankelijk te maken voor kleine geschillen tussen particulieren, zonder bijstand van advocaat of gemachtigde. Dit heeft tot nieuwe ervaringen en inzichten geleid, die aanleiding zouden kunnen zijn voor verdere (landelijke) pilots of zelfs wijzigingen in het procesrecht.

5. Conclusie

Wij zijn kritisch over het Conceptwetsvoorstel modernisering en vereenvoudiging bewijsrecht en over de Tijdelijke Experimentenwet rechtspleging. Wij onderschrijven niet het idee dat civiele procedures met deze voorstellen sneller en eenvoudiger worden. De wetsvoorstellen gaan uit van onjuiste veronderstellingen over het verloop van civielrechtelijke procedures en overspannen verwachtingen van de rol van de civiele rechter als alvermogene

geschilbeslechter.¹⁸ Verdere aanpassing van de inhoud van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering na de nog maar net ingevoerde Spoedwet vereenvoudiging procesrecht is naar onze indruk ook niet wat de civiele rechtspraak op dit moment het meest nodig heeft.

Ons advies aan minister Dekker is daarom: probeer nu eerst digitaal procederen mogelijk te maken, wacht af wat de net ingevoerde Spoedwet brengt en koester het burgerlijk procesrecht voorlopig eens zoals het is. Sneller is tenslotte ook niet altijd alleen maar beter. Het uiteenzetten van een standpunt in een processtuk, het verzamelen van bewijs en het schrijven van een goed gemotiveerd vonnis kosten nu eenmaal tijd. Dat is de prijs van een eerlijk proces en de maatschappelijke aanvaarding van de uitspraak van de rechter.¹⁹ Natuurlijk duurt het nu soms allemaal onnodig lang. De oplossing daarvoor is echter eenvoudig. Wil de Nederlandse civiele rechtspleging hoog in de internationale lijstjes blijven staan, dan moet het budget weer omhoog en daarmee de mankracht (m/v) van de rechtspraak. De verhoging van het budget van september 2019 is daarvoor een eerste stap. •

¹⁷. Zie voor een bespreking van dergelijke experimenten K.G.F. van der Kraats, 'Experimenten in de civiele rechtspraak: over integrale kwaliteit en management van verwachtingen', *TCR* 2019-3, p. 111-116.

¹⁸. Zie in deze zin ook M.H. de Boer en M.V.E.E. de Monchy, 'Kroniek van het

burgerlijk procesrecht', *NJB* 2019/2163, afl. 35, p. 2607

¹⁹. Zie in deze zin ook K.G.F. van der Kraats, 'Experimenten in de civiele rechtspraak: een oplossing voor welk probleem?', *JusVer* 2019-1, p. 91.